

(אתר "סטריאו ומונו")

נמנעת. כך הושרו שורות כמו: "הַחֲזִיקִי לָנוּ אֶצְבְּעוֹת / עַד סוֹף הַתְּמָרוֹנִים" ("החזיקי לנו אצבעות", רימונה די־נור ונורית הירש) ו"אֲנַחְנוּ נַעֲבֹר בְּמִצְרַיִם טִיֶּבָאן [...] אֶת כָּל הַמִּצְוִרִים / אֲנַחְנוּ נִפְרָצִים" ("אנחנו נעבור", יחיאל מוהר ומשה וילנסקי); ובאווירת ההמתנה: "תִּתְקֶף יִרְעָמוּ הַתּוֹתָחִים [...] וּמְחַפִּים וּמְחַפָּים" ("לילה בדרום", חיים חפר ואלכסנדר ארגוב). היו גם שירים בוטחים ומתגרים: "נֶאֱצֹר מְחַפָּה לְרִבִּין... כִּי נְבוֹא מֵאָה אֲחוֹז" ("נאצר מחכה לרבין", חיים חפר ולחן חסידי) ו"נִכְנְסִים לְכֶם כְּמוֹ בֶּ-48' וּבֶ-56'" (יורם טהרלב ואורי זהר, ללחן השיר "חפש אותי" של נעמי שמר). וירושלים? אין לה זכר ב'שירי ההמתנה', רק "ירושלים של זהב", שהושמע לראשונה בפסטיבל הזמר במוצאי יום העצמאות תשכ"ז (15.5.1967), וכעבור שלושה שבועות הפך להיות השיר ששרו החיילים שהגיעו אל הכותל המערבי במלחמה. השיר הוזמן במיוחד לפסטיבל הזמר ע"י ראש עיריית ירושלים טדי קולק, מחוץ לתחרות, ורק יד המקרה (ואולי מעין חוש נבואי) יצרו את החיבור המדהים בין ירושלים למלחמה. המתיחות שהייתה בירושלים החצויה מאז

עיר עוטפת שיר

שירי ירושלים ומלחמת ששת הימים

נחומי הרציון

נחומי הרציון - מוזיקולוג, חוקר הזמר העברי, מרצה בתחום, עורך ומנחה ערבי זמר. פרסם מאמרים ורשימות בבמות שונות, בהן בכרכי "עידן" וב"עת מול".

עשרה קבין זמר ירדו לישראל - תשעה נטלה ירושלים. מתשעה אלה נתמקד בשירי ירושלים שחוברו במלחמת ששת הימים ומיד בעקבותיה. למרות הפתגם "כשהתחתים רועמים, המוזות שותקות", מתברר כי מלחמות הן גורם מעורר ליצירה בתחומי הספרות, המוזיקה והאמנויות. במהלך מלחמת העצמאות, למשל, חוברו כ-200 שירי־זמר. מלחמת ששת הימים הייתה אירוע מסעיר ומעורר תגובות והשראה, ועל כך יעידו מאות שירי־זמר במגוון סגנונות העוסקים במלחמה ובתוצאותיה. מבין אלו, דומה שניתן לבודד את שירי ירושלים ולהגדירם כחטיבה ייחודית של שירי־זמר. ייחודם בכך שרובם נוצרו בהשראת פרץ התלהבות והתרגשות אקסטטית, תחושות פעמי גאולה קִרְבָּה והתגשמות מחדשת של חזון וייעוד לאומי.

"תִּתְקֶף יִרְעָמוּ הַתּוֹתָחִים"

בתקופת ההמתנה, שלושת השבועות שקדמו למלחמת ששת הימים, נשמעו שירים שהתכוונו להרים את המורל הלאומי ולעודד את האוכלוסייה לקראת המלחמה הבלתי

נער עם תפילין - שילוב הקדושה לשלוש הדתות, יחד עם "אֶגְנֵי הַחֶשֶׁן" שבפזמון ו"המַצְלָבָה". כל זאת נכתב בתחושת תמימות וכמיהה, בבחינת חזון עתידי. תערובת של קולות, מראות, ריחות וקדושה ניכרת גם ב"ירושלים של זהב", שנכתב ערב המלחמה: "אֵיזֵר הָרִים [...] הֵיחַ אֶרְנִים [...] קוֹל פְּעֻמוֹנִים [...] תְּרַדְמַת אֵילָן וְאֶבְנֵי". כך גם ב"לֶךְ יְרוּשָׁלַיִם" (עמוס אטינגר ואלי רובינשטיין) בה "חומות העיר [...] נוף קדומים נהוד". דודו ברק, וליד ירושלים, בשירו "כותל בירושלים" (לחן: נחום היימן) מרעיף מראות ("אֲזוֹב, אֶבֶן וְצִפּוֹר [...] מְגֹדֵל, כְּתֵל חוֹמָה"), קולות ("חֵלִיל, נֶבֶל וְכִנּוֹר"), טעמים ("עֵנַב - דָּם וְדִבְשׁ טְהוֹר [...] צוּף יְרוּשָׁלַיִם") וריחות ("שׁוֹשׁוֹן, לְבוֹנָה מוֹזֵר [...] נֶדֶךְ יְרוּשָׁלַיִם"). כל אלו רומזים למקרא ולבית המקדש, והכול עטוף בארבעת יסודות היקום: "עֶפֶר, מַיִם, אֵשׁ וְאוֹר [...] בָּאֵשׁ יְרוּשָׁלַיִם". ומן הנופים אל הקדושה האופפת את ירושלים. בשיר "אני עושה לי מנגינות" (חיים חפר ודובי זלצר), המראות האופייניים לעיר "חֲצֵרוֹת הַבָּתִּים [...] אֶבְנִים כְּבָדוֹת שָׁנִים" הופכים למנגינות "מִן הַתְּפִלּוֹת הָאֲצִילוֹת [...] בֵּין סֵלְמוֹת לְחֻלּוֹמוֹת", ולבסוף המנגינות "בוֹנוֹת אֶת הַמְּקֻדָּשׁ". ייחודה של ירושלים וקדושתה ניכרים גם בשיר "יש עיר" (יהודה אופן ואלי קניאל) שהיא "עִיר שֶׁל מֶלֶךְ [...] (ובה) יֵשׁ הֵר מְקַדָּשׁ לְכֻלָּם". ב-1966 כתבה נעמי שמר את "שירו של אבא", המעלה על נס את הקדושה ואת התקווה: "מִן הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה / יִבְנֶה מְקַדָּשׁ". תקוות הדורות גם לבניית המקדש שחרב תופסת מקום גם בזמר העברי החילוני דוגמת "על כפיו ביא" (יורם טהרלב ויאיר רוזנבלום), שיר שבו

המקורי: "חֲזַרְנוּ אֶל בּוֹרוֹת הַמַּיִם [...] שׁוֹפֵר קוֹרָא בְּהַר הַבַּיִת [...] נָשׁוּב נִרְדֵּ אֶל יַם הַמֶּלֶח / בְּדֶרֶךְ יְרִיחוֹ". מאיר אריאל כתב עוד שני שירים בעקבות המלחמה: "עסק ביש" (לחן: אלונה טוראָל), המתאר חיל פצוע שמתבונן בציפור מתעופפת בין הפגזים; ו"ליל אהבה עם אזרחים" (לחן: חיים ברקני), המתאר קשרי ידידות וחום בין הצנחנים למארחיהם ערב הקרב, תושבי שכונת בית הכרם. שיר מלחמה מרגש במיוחד הוא השיר "גבעת התחמושת". יורם טהרלב כתב אותו לאחר המלחמה, כשקרא את סיפורי הלוחמים ומקבלי הצל"שים; הלחין אותו יאיר רוזנבלום. תיאור הקרב הקשה ומחירו ("שִׁדְדָה הָאֵשׁ וְהַמוֹקְשִׁים [...] מוֹל בּוֹנֵקְרִים מְבַצְרִים [...] מִי שֶׁהֵלֵךְ רֵאשׁוֹן נִפְלֵ") הפך לשיר תעודה, מהמרשימים בשירי המלחמות שלנו ומהידועים שבהם. חללי המלחמה נזכרו גם בשיר "הכותל" (יוסי גמזו ודובי זלצר), שנכתב מעט אחריה, שם "אִמּוֹ שֶׁל אֶחָד מֵהַחֵי"ר" אומרת "כִּי מֵה שְׁנַתַּי לְכַתֵּל רַק אִמְשׁ / גָּדוֹל מִמַּלִּים וּמִכְתָּב".

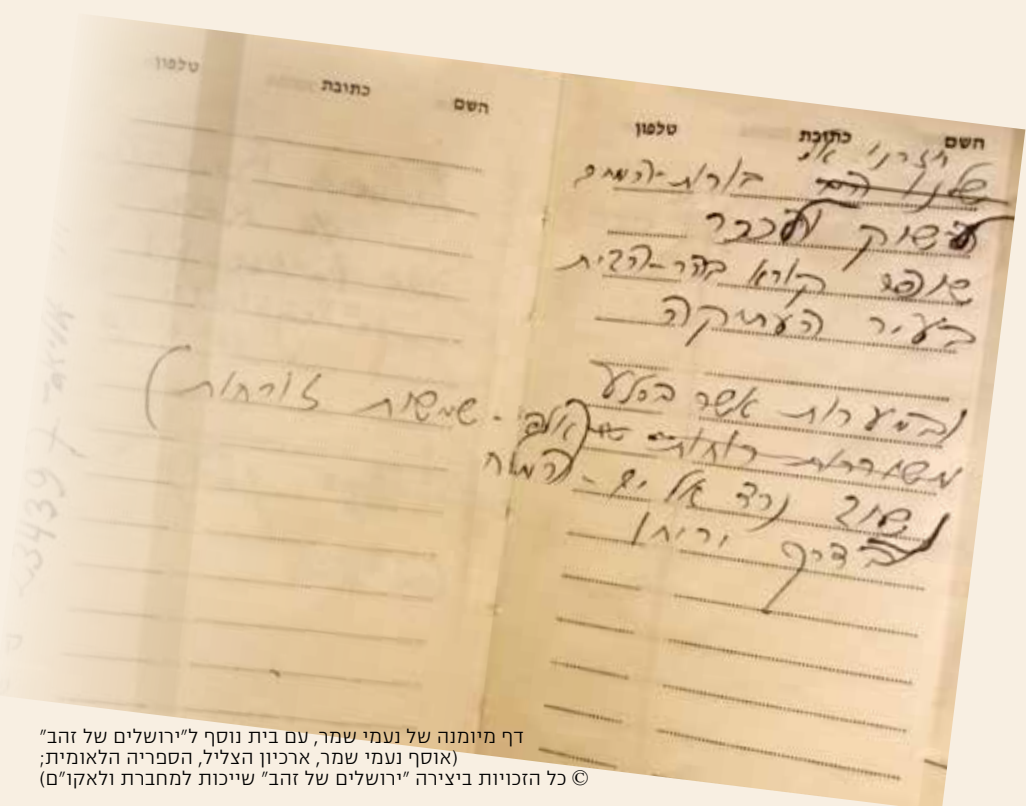
"עֶפֶר, מַיִם, אֵשׁ וְאוֹר"

בצד שירי המלחמה אנו מוצאים שירים רבים המספרים על נופים ואתרים ומראות בירושלים. כשנה לפני המלחמה, איתן פרץ העלה שפע תיאורים בשירו "זאת ירושלים" (לחן: נחום היימן): "גִּגוֹת [...] וְאֶבֶן מְסֻתָּת [...] תְּבִלֵי בְּבִיסָה [...] סְבִיבָה עֲצִי הַזֵּית". הוא שילב גם קולות "הַמַּיִת שְׁלֹחַ [...] צְחוֹק בְּחֻצְרוֹת [...] מִתְנַגְנִים הַמְזֻמְרוֹרִים"; ומעל הכול טווה תקוות התמזגות של "קוֹל הַמוֹאֲזִין" עם פעמוני כנסיות ותפילת

מלחמת העצמאות נרמזת ב"שיר ליל שבת" של יהודה עמיחי, שנכתב טרם המלחמה אך הולחן בראשית 1970 (בידי משה וילנסקי): "מִלְחָמָה, שְׂאֵף פֶּעַם לֹא דִי לָהּ [...] הַגְּבוּל הוּא / קְרוֹב, וְאִסּוּר לָנוּ שֵׁם". בעיר הזאת מתערבבים החולין "כְּבָסִים כְּבָר יָבִישׁוּ בְּחֻצְרֵי" עם המלחמה, האהבה והקדושה "אֲבִי הַתְּפִלָּה: וְיִכְלוּ [...] צָבָא וְהָרַחֵץ הָאֶפִּילוֹ [...] שׁוֹב הַשָּׁנִים צְרִיכִים לְגִמּוֹר".

"אֲזוֹב וְעֶצְבָּה... עוֹפְרַת וְדָם"

במלחמת ששת הימים עצמה נכתבו שירים במספר מצומצם, כיוון שהייתה קצרה ומהירה. רוב השירים חוברו בשבועות ובחודשים שאחריה, ואף מאוחר יותר. שיר שחובר בימי הלחימה הוא "ירושלים של ברזל" - שנכתב כפרפרזה על "ירושלים של זהב". מחברו, מאיר אריאל ("הצנחן המזמר"), היה מילואימניק בחטיבת הצנחנים שלחמה במבואות העיר העתיקה. לדבריו, חלק מהשיר נכתב תוך כדי תנועת הכוחות לירושלים, ובדרך "התחלפו אצלי המתכות" והזהב הפך לברזל. בשיר תוארו מוראות הלחימה: "הַגְּדוֹד, רִגְגִים, פְּרָץ קְדִימָה / דָּם וְעֶשֶׂן פָּלוּ [...] עַד שֶׁסּוּף סוּף הוֹחֵלֵף הַדְּגָל / מַעַל בֵּית הַנְּכֹת" - הדגל הירדני במוזיאון רוקפלר הוחלף בדגל ישראל, כלומר סיום הלחימה. לדאגתה של נעמי שמר כי "אֵינִי יוֹרֵד אֶל יַם הַמֶּלֶחַ / בְּדֶרֶךְ יְרִיחוֹ" עונה אריאל בתחושת רווחה: "עֵכָשׁוּ אֶפְשָׁר לִים הַמֶּלֶחַ / בְּדֶרֶךְ יְרִיחוֹ / עֵכָשׁוּ אֶפְשָׁר לָהּ הַבַּיִת / וּכְתֵל מַעֲרֵב". בסיום הוא גם מוסיף הארה אירונית: "הִנֵּה הֵנֶךְ בְּאוֹר עֶרְבִים / כִּמְעַט פֶּלֶךְ זָהָב". שמר עצמה הוסיפה בסיום המלחמה בית רביעי לשיר

דף מיומנה של נעמי שמר, עם בית נוסף ל"ירושלים של זהב" (אוסף נעמי שמר, ארכיון הצליל, הספרייה הלאומית; © כל הזכויות ביצירה "ירושלים של זהב" שייכות למחברת ולאקו"ם)

בניין העיר והמקדש, והשלום שהעיר תקנה, כיאה לשמה: עיר-שָׁלֵם.

בפסטיבל תשל"א (1971) הושרו שישה שירים "ירושלמיים", מחצית מ-12 שירי הפסטיבל כולו, ובראשם השלושה שזכו במקומות הראשונים: "בְּרִכָּה" (תהילים קכ"ח, לחן: דוד ויינקרנץ), "ייבנה המקדש" (מזמירות ליל שבת, לחן: חיים אדלר) ו"שישו את ירושלים" (ישעיהו ס"ז, לחן: עקיבא נוף). בשנת תשל"ב הופיעו שלושה שירים, ובפסטיבל תשל"ג זכו במקום הראשון ו"הביאנו לציון עירך" (מתפילת מוסף לראש חודש, לחן: ראובן סירוטקין) ובמקום השני "עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים" (מברכות הנישואים, לחן: ר' שלמה קרליבך). במקביל, בפסטיבל הזמר המזרחי תשל"ג (1973) זכה "עיר כלה" (עמוס מלר) במקום הראשון, ובתשל"ד היו שלושה שירים: "אגדת שלום שבזי" (אורי ברזילי ויהודה בדיחו), "ירושלים האחרת" (יוסי גמזו ועמוס מלר) ו"קריה למלך רם" (ברק עמרני). בפסטיבלים אלו המחברים היו בני עדות המזרח בצד יוצרים אשכנזים, והלחנים שילבו בין פיוטי המזרח למוזיקה מערבית פופולרית.

ירושלים של געגוע

ביוני 1969 הועלה המופע "ירושלים שלי", פסיפס ספרותי מוזיקלי בעריכתו של דן אלמגור - שכתב את מרבית שירי המופע, ובניהולו המוזיקלי של נועם שריף. המופע העלה את תולדות העיר לתקופותיה (אבני ירושלים), שמותיה (שמות רבים לירושלים) והגעגועים אליה לאורך הדורות (למות בירושלים, אמי הנלך לירושלים, עד עולם); חיי היומיום והיחסים בין תושביה בעבר (אמי לשוק שלחנתי, ירושלים של אז), מלחמות (עיר בצרה, כוס אחת של מים, שלחו את הרשימה), דמויות עממיות (קנטטה ליקירי ירושלים), הווי הסטודנטים (שיר לבעלת הבית); וכן השנים שלפני מלחמת ששת הימים (על גג מנזר נטר-דם) והמלחמה עצמה - שנתיים קודם (ירושלים שלי). שני שירים מהמופע זכו לתפוצה נרחבת ביותר: ירושלים של אז (דן אלמגור ונועם שריף) וירושלים שלי (דן אלמגור ונורית הירש), ובו הווי חייהן של מגוון דמויות ירושלמיות: "הָרוֹכֵל מִמְּזֻכָּרַת מֵשָׁה [...] הַסְּנֵדֵלֵר מִשְׁכֻּנַת קֶטְמוֹן [...] הַחֵלֶל מֵאֲשֻׁדוֹת יַעֲקֹב [...] הַצֶּעִיר [הערבי] לֵיד שַׁעַר שָׁכִים".

יהורם גאון הפיק וביים ב-1971 את הסרט "אני ירושלמי", המוביל בשירים זיקה רצופת

"זראָה בטוב ירושלים"

בשירי ירושלים יש לכלול גם את הפסטיבלים, שמסוף שנות ה-60 היו מנוף לתפוצה וליצירה תרבותית. משנת תשכ"ט (1969) תפסה ירושלים מקום נכבד בשירי פסטיבלי הזמר, שהעצימו את תחושת הניצחון והאופוריה בעקבות המלחמה. בפסטיבל הזמר והפזמון, שהחל דרכו ב-1960 והתקיים במוצאי יום העצמאות, נמצאו שלושה שירים הקשורים לירושלים (לבד מ"ירושלים של זהב", שהיה מעין קדימון לתופעה): "על כפיו יביא" שנזכר לעיל והופיע בפסטיבל הזמר תשכ"ט, "בעיר הזו שלום" (שמעון ספיר, לואי להב וג'קי הירש) בתשל"ו ו"ציון הלא תשאל" (רבי יהודה הלוי ונורית הירש), קינה שהיא גם שיר כיסופים לציון-ירושלים, בתשל"ב (1972).

יותר מכל, שפר חלקה של ירושלים בפסטיבלי הזמר ברוח העדתית: פסטיבל הזמר החסידי ופסטיבל הזמר המזרחי "למנצח שיר מזמור". בולט במיוחד מקומה של ירושלים בפסטיבל החסידי, בו הופיעו תריסר שירים בשנים תש"ל-תשל"ד. ככולם נלקחו המילים מן המקורות: פסוקי מקרא, תפילות, זמירות ושירים לימי מועד. הלחנים הם בסגנון מזרח אירופי דמוי-חסידי ורוב המלחינים היו יוצרים מוכרים בזמר הדתי, חלקם אמון על חזנות. מעל לכול, בולטת הנימה החיובית שהעיר משרה על יושביה ועל השרים לה: קדושה, שיבה לירושלים,

נזכר האיש "שְׁבִנָּה הַרְבֵּה בְּתַיִם / בְּכָל פְּנוֹת הָעִיר" והוא חולם כי "יִנְיַח לְמַקְדָּשׁ אֶת אֶבֶן הַפְּנֵה". השיר הופיע בפסטיבל הזמר והפזמון תשכ"ט, ואף שלא זכה בפסטיבל הוכתר ל"שיר השנה" תשכ"ט בקול ישראל ובגלי צה"ל.

"הכותל" (יוסי גמזו ודובי זלצר) הפך לשיר מכוון באהבה ובגעגועים לכותל המערבי, כסמל לעיר ("ציון, הר הבית [...] הַגְּמוּל וְהַזְכוּת"), בקדושה ובהתפעמות - כדברי "הַרְבֵּה הַיֵּשִׁישׁ בַּתְּפִלָּה / אֲשֶׁרֵי שְׁזָכְנוּ כְּלָנוּ". תחושות דומות עולות בשיר ידוע פחות, "אל מול הכותל המערבי" (יורם טהרלב ויוחנן זראי), ששרה שלישיית "הגשש החיזור". השיר מוביל מן המלחמה ("בִּידַע עוֹד בְּעָרוֹ קִנֵּי הַרוֹבִים") אל המחיר ("הַבְּאֵנוּ גַם תְּפִילָּה וְגַם קֶרֶן [...] אֵלֶּה שֶׁלִּנְצַח לֹא שָׁבִים"), ואל תקוות העתיד "נִשְׁבַּעְנוּ לְהַחֲזִיק בָּהּ לְתָמִיד!". את הפסיפס הירושלמי העשיר ביותר כתב והלחין יוסף שריג בשירו "אור וירושלים" (ידוע כ"עיר עוטפת אור"), שחובר עבור "הגבעטרון" לקראת יום ירושלים 1972: המראות "הַפְּסָגוֹת, הַמְּגִדֵלִים וְהַחֹמוֹת [...] גְּבֻעוֹת הָאֲרָן", הצבעים "שֶׁלֶל צְבָעֵי הַקֶּשֶׁת [...] כְּפֶת־זֶהָב שֶׁלֶּה אֹדְמָת", הקולות "הַשְּׁקֵט שׁוֹב צוֹנֵחַ [...] נוֹגֵגַת בִּי כִּנְבֵל הָעֵשׂוֹר" ושפע האור "עִיר עוֹטֶפֶת אֹר [...] קְרִיצוֹת, רְבּוּא עֵינֵי הָאֹר הֵן [...] מִנְעוּ הַחֵם, הַרְף שֶׁל אֹר צֶעִיר". כל אלה נמהלים משקיעה ועד זריחה באווירה הקסומה של העיר, ומעלים את השיר ואת לחנו לרמה של פיוט נדיר.

תמונות התקליטים:
אתר "סטריאו ומונו"

שיר אחרון לכותל

פָּרְצוּ דָּרֶךְ שַׁעַר אֲרִיזוֹת [...] סְרוּפִים אֵלָיו, שְׁטוּפֵי דָמִים נֶחְלָצוּ
 רֶק מִי שֶׁבָּרְגְלָיו רָץ עִם שְׁלֵם / יוֹדַע כֶּף לְרוּץ כְּמוֹ שֶׁרָצוּ.
 [...] הִנְהוּ פֹה, הַכֶּתֶל הָאֶרֶץ / עִמְדוֹ לִנְגֹדוֹ וְהַחֲרָשׁוֹ
 רֶק מִי שֶׁכָּבֵר עוֹמֵד כֶּף אֶלֶף דוֹר / יוֹדַע לְהַרְגִישׁ מֵה שֶׁהַרְגָּשׁוּ!
 [...] נִגְעָנוּ בּוֹ וְאִישׁ לֹא יִנְחַשׁ / מֵה שֶׁסָּפְרוּ לְאָכֵן שְׁתֵּי יָדָיו
 רֶק מִי אֲשֶׁר חָיָו נִגְעוּ בְּאֵשׁ / יוֹדַע אִיךְ נִגְעוּ אֶצְבְּעוֹתָיו

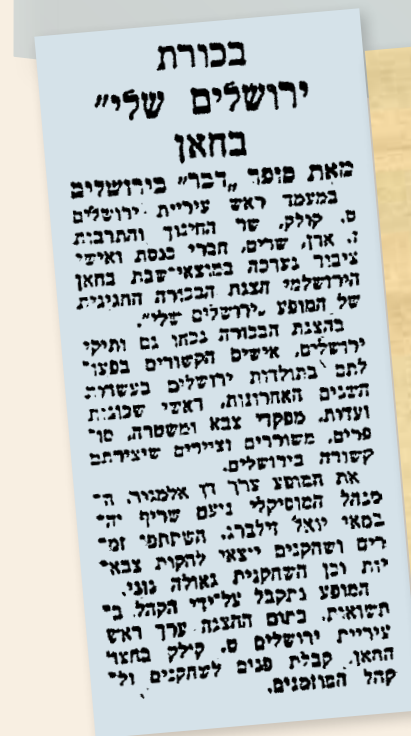
כשנה לאחר מלחמת ששת הימים, התקשר יעקב אורלנד למרדכי זעירא, שותפו הוותיק ליצירה. הוא ביקש ממנו להלחין שיר חדש שכתב, "שיר לכותל", והכתיב את המילים בטלפון. זעירא, העידה שרה אשתו, פרץ בבכי בעת הכתיבה. ב-29 ביולי 1968 הזמינו מרדכי ושרה זעירא את בני הזוג אורלנד לביתם, השמיעו להם את הלחן והקליטו את השיר במשותף. אורלנד הציע לזעירא לשלוח את השיר להשמעה ב"קול ישראל", אך נענה "באיחוז זכות אגש לרדיו?".
 זעירא נפטר במפתיע כעבור שלושה ימים. במהלך ה"שבעה", המנחמים האזינו להקלטה הביתית של שירו האחרון.
 להאזנה לשיר, בפי שושנה דמארי: [youtube.com/watch?v=oHH9j9CzhK8](https://www.youtube.com/watch?v=oHH9j9CzhK8)

אליה גם בעזרת רבי שלום שבזי מגלות תימן:
 "מִבְּעַד חֲלוֹנוֹ נִרְאִיתִי יְרוּשָׁלַיִם [...] הוּא טֹס
 עַל כַּנְף הָרוּחַ [...] בָּא לְתַפְלָה בִּירוּשָׁלַיִם"
 (אגדת שלום שבזי, אורי ברזולי ויהודה בדיחי).

"שְׁבַעָה מִדָּם וּמִדְמָעוֹת"

זוהי ירושלים של שירים, שניסונו לבדוד מכלל שירי העיר ומשירי המלחמה. ההפתעה בשל הכללת ירושלים במלחמה המהירה, הבליטה את ההתפעמות וחברה את תחושת הגאולה הקרבה עם מימוש החזון הלאומי. שירים יחידים שחוברו כבר במהלך הלחימה הפכו לפרץ של מעייני יצירה בנושאי ירושלים, שהעשירה את הזמר העברי. כך התחברו האידיאל הציוני עם אתוס הישראליות ורכיבי הגבורה והזיכרון. דרך המראות, הריחות והקולות, הנוף והקדושה, אָרְגוּ שירי הזמר את הקשר ההיסטורי לירושלים עם אהבתה, ועם התקווה לשלום בעיר וסביבה.

כך מובילים אותנו שירי ירושלים מן "העיר הזאת שְׁמַעָה [...] קוֹל אוֹיֵב חֹמֵשׁ בְּפִגְיוֹנוֹת" אל עיר "שְׁשָׁלוֹם בְּשַׁעְרֶיהָ" ("בעיר הזו שלום") בהווה ובעתיד: ש"תְּהִי מְעִיר-שָׁלֵם לְעִיר שְׁלוֹם!" (בשערייך ירושלים). ירושלים מקרינה אור ואהבה מבעד לכיסופי הדורות מקננת בליבנו התקווה, כאותו ילד שרוצה להיות "הָרָאוּשׁוֹן / שְׁתֵּעוֹרֵר בִּירוּשָׁלַיִם הָאֲחֶרֶת".

שיר מהמחזה "ירושלים שלי", 1969

מרכבתו של מונטיפיורי אף מככת בסרט, במסעה האחרון. אלה ואחרים מבטאים את הקשר עתיק היומין לעיר, שחודש במלחמה: "הִלְמּוּ רַגְלֵי הַמְּבַשֵּׁר עַל הָהָרִים [...] שְׁבַנּוּ אֶלֶיךָ, עִירוֹ שֶׁל דָּוִד" (השבועה לירושלים, עקיבא נוף) ו"חֲחוּק וְקָרוֹב שְׂאֵי מִכָּל עִבְרֶיךָ [...] בְּשׁוֹבֵךְ אֶלֵּי קִדְמַת נְעוּרֶיךָ" (ציון הלא תשאל, ר' יהודה הלוי, לחן: נורית הירש). נוסף למונטיפיורי, שזכה לשהות בעיר, מתחזק הקשר העמוק

אהבה וגעגועים לבירה: "אֵת, הָאֶהוֹבָה, יְרוּשָׁלַיִם [...] פְּלֵא עֵבֶר וְחֵיה הָיָה וְעֵתִיד" (ירושלים אהובתי, אוריאל אופק ודובי זלצר), וכן "הוֹלֵךְ אֶלֶיךָ כָּל יָמֵי [...] בֵּין סוֹרְגִים יוֹשְׁבֵת וּמְחַכָּה" (הנני כאן, חיים חפר ודובי זלצר). בסרט עולה דמותו של השיר משה מונטיפיורי, שתרם רבות לתושבי ירושלים ("פה מִתֵּן בְּסֵתֶר וְשִׁמָּה נִדְבָה") וביקש "לְהַגְבִּיהַ אֵת הַכֶּתֶל הַמְעֻרְבִי" (חיים חפר ודובי זלצר).

לעיון נוסף

1. נ' הרציון, "מבנייני האומה עד חולות נואיבה: הזמר העברי בעשור השלישי", בתוך: צ' צמרת וח' יבלונקה (עורכים), העשור השלישי: תשכ"ח-תשל"ח (עידן, 23), ירושלים 2008, עמ' 217-230.
2. י' ניב, פסטיבל הזמר והפזמון הישראלי בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום כיפור: פופ בשירות המדינה, עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב 2015.
3. נ' שחר, מ"יפה נוף" ל"ירושלים של ברזל": עת כמול, 193 (מאי 2007), עמ' 22-25.